

Warszawa, 03-10-2024 r.

RZECZNIK PRAW OBYWATELSKICH

Marcin Wiącek

II.510.999.2024.MA

Pan

Adam Bodnar

Minister Sprawiedliwości

Prokurator Generalny

ePUAP

Szanowny Panie Ministrze,

w moim zainteresowaniu pozostaje problematyka dotycząca kwalifikacji biegłych sądowych w sprawach przestępstw seksualnych, gdyż dotychczasowa analiza opinii sporządzanych przez biegłych sądowych psychologów w sprawach karnych w zakresie dotyczącym przestępstw seksualnych skłania do krytycznych refleksji związanych zarówno z wyborem biegłych, ich kwalifikacjami i brakiem precyzyjnego określenia warunków, jakie powinny być spełnione, aby dana osoba, posiadająca wiadomości specjalne mogła wydawać ekspertyzy w tego typu sprawach.

Zwracałem w przeszłości uwagę na potrzebę uchwalenia kompleksowej ustawy o biegłych sądowych, zapewniającej obywatelom gwarancję prawa do sądu wynikającego z art. 45 ust. 1 Konstytucji¹, także w zakresie powoływania biegłych i weryfikacji kwalifikacji, po to, żeby zapewnić obywatelom dostęp do ekspertów o

¹ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. z 1997 r. nr 79, poz. 483).

najwyższych kwalifikacjach merytorycznych i etycznych (sygnatura sprawy: VII.510.20.2015). Pomimo podzielenia przez Ministerstwo wagi problemu związanego z funkcjonowaniem biegłych sądowych, nadal nie nastąpiły kompleksowe zmiany, także w zakresie dotyczącym biegłych opiniujących w sprawach przestępstw przeciwko wolności seksualnej i obyczajności. Biegli, chociaż nie dokonują samoistnie oceny zebranego materiału, to ułatwiają tę ocenę organom procesowym, przy dodatkowym wyposażeniu w wiedzę ekspercką, której nie posiadają ani prokuratorzy, ani sędziowie. Z tej racji opiniom biegłych stawiane są wysokie wymagania, sprowadzające się do: uwzględnienia obecnego stanu nauki i wiedzy w danej dziedzinie, metodologicznej nienaganności metody, posiadania kompetencji i rzetelnego wykonywania obowiązków, zupełności, jasności opinii i kompletności materiałów będących jej podstawą, braku sprzeczności, poprawności zastosowanych metod badawczych i przyjętych sposobów wnioskowania². Niewątpliwie, kompleksowe uregulowanie kwestii kwalifikacji biegłych sądowych, także w sprawach przestępstw przeciwko wolności seksualnej i obyczajności jest zagadnieniem o szczególnej doniosłości, powiązaniem ze skutkami materialno – procesowymi w zakresie oceny poczytalności sprawców najpoważniejszych przestępstw i możliwości ponoszenia przez nich odpowiedzialności karnej, decydowania w przedmiocie zastosowania środków zabezpieczających, czasu i warunków odbywania kary przy zastosowaniu określonego systemu terapeutycznego (art. 96 k.k.w.³), czy w końcu oceny ryzyka powrotności do przestępstwa i możliwości umieszczenia w Krajowym Ośrodku Zapobiegania Zachowaniom Dysocjalnym. Jest to również zagadnienie kluczowe dla zapewnienia sprawnego i rzetelnego postępowania, gwarantującego dostęp do najlepiej wykwalifikowanych biegłych, co znajduje żywe zainteresowanie w opinii publicznej, wstrząsanej brutalnymi czynami o podłożu seksualnym, w tym pedofilskim. Mając na uwadze, że przestępstwa godzące w wolność seksualną człowieka zawsze

² J. Dzierżanowska, J. Studzińska, *Kryteria oceny dowodu z opinii biegłego w orzecznictwie sądów powszechnych i Sądu Najwyższego*, „Roczniki Nauk Prawnych” 2015, nr 2, s. 35-40.

³ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny wykonawczy (Dz. U. z 2024 r. poz. 706, t.j.).

wywołują wyjątkowo negatywne odczucia, opiniowanie w tym zakresie powinno być staranne, aby zmniejszać ryzyko niezachowania bezstronności przez biegłego, a także skuteczne, dla zapewnienia bezpieczeństwa społecznego pod kątem dotkliwego w tym obszarze zjawiska recydywy seksualnej.

Ustalenie okoliczności dotyczących zdrowia psychicznego, w tym jego aspektu seksualnego nie należy do kwestii łatwych, zważywszy, że w praktyce często dochodzi do mylnego wyobrażenia, czym w ogóle jest zaburzenie preferencji, a czym wybór preferencji i na ile czyn został popełniony w związku z tym zaburzeniem. Opiniowania w tym zakresie nie sposób oprzeć na automatyzmie, gdy przestępstwo jest motywowane seksualnie, tj. motywacyjnie albo behawioralnie wykazuje charakter seksualny. Jeszcze trudniejsza okazuje się kwestia poczytalności w przypadku przestępczości seksualnej, zwłaszcza zaś ustalenie, na ile anormalny popęd seksualny wpływa na funkcje psychiczne. Sama bowiem anomalia, zwłaszcza u człowieka z nieuszkodzoną uczuciowością wyższą i zachowanymi hamulcami moralnymi, nie jest chorobą psychiczną⁴. Dodatkowo w sprawach karnych, znacznie bardziej zubożony jest zakres możliwych narzędzi psychologicznych, zważywszy, że oskarżeni, ze względu na przysługujące prawo do obrony, skłonni będą częściej do symulacji lub dyssymulacji, a specyfika drastycznych czynów o podłożu seksualnym, zwłaszcza u mniej doświadczonych biegłych może rzutować na moralny osąd oskarżonego i postępowanie repulsywne, które utrudnia percepcję materiału diagnostycznego. W sprawach dotyczących czynów pedofilii, warto też uwzględnić inną trudność, gdy opiniowana osoba z większym prawdopodobieństwem cechuje się obniżoną inteligencją, co także nie ułatwia procesu opiniowania biegłym nie mającym za sobą wystarczającego stażu klinicznego z pacjentami. Omawiana ekspertyza powinna bowiem zawierać opis wybranych właściwości i mechanizmów procesu

⁴R. Depko, K. Z. Eichstaedt, P. Gałęcki, 4. *Przestępstwa seksualne a poczytalność* [w:] A. R. Depko, K. Z. Eichstaedt, P. Gałęcki, *Metodyka pracy biegłego psychiatry, psychologa oraz seksuologa w sprawach karnych, nieletnich oraz wykroczeń*, Warszawa 2014; K. Eichstaedt, *Niepoczytalny sprawca czynu zabronionego - zagadnienia wybrane*, „Przegląd Sądowy” 2019, nr 11-12, s. 90-105.

motywacyjnego danej osoby, w tym motywu głównego popełnienia danego przestępstwa, ponadto określenie kierunku, nasilenia oraz poziomu regulacji czynności przestępczych, skończywszy na stosowanych przez sprawcę mechanizmach obronnych oraz ocenie stopnia samokontroli, w tym samokontroli seksualnej⁵. Rola zatem, jaką odgrywa tu biegły lekarz seksuolog jest tym bardziej doniosła, że jego konkluzje mogą realnie niwelować anormalne zachowania stanowiące zagrożenie dla społeczeństwa, a zakres opiniowania obejmuje najbardziej intymne sfery życia, część osobowości człowieka, która powinna być chroniona zarówno przed przemocą i przymusem, jak również przed wszelką, nieuzasadnioną ingerencją w prywatność i wolność inicjacji seksualnej, którą współokreślają zarówno regulacje prawne, jak i standardy moralne, zasady kulturowe, religijne, czy wyznaczniki lekarskie⁶.

Stosownie do treści art. 193 k.p.k.⁷, jeżeli stwierdzenie okoliczności mających istotne znaczenie dla rozstrzygnięcia sprawy wymaga wiadomości specjalnych, zasięga się opinii biegłego albo biegłych. Na gruncie art. 202 k.p.k. przewiduje się osobne wymogi procesowe dla opinii o stanie zdrowia psychicznego, o której wydaniu decyduje sąd, a w postępowaniu przygotowawczym prokurator, powołujący co najmniej dwóch biegłych lekarzy psychiatrów i na ich wniosek również biegłego lub biegłych innych specjalności. Tu szczególnie ustawodawca docenił rolę jednej ze specjalności, wskazując w § 3 cytowanego przepisu, że do udziału w wydaniu opinii o stanie zdrowia psychicznego oskarżonego, w zakresie zaburzeń preferencji seksualnych, sąd, a w postępowaniu przygotowawczym prokurator, powołuje biegłego lekarza seksuologa. Opinia w zakresie zaburzeń preferencji seksualnych (zaburzenia parafiliczne) jest elementem opinii o stanie zdrowia psychicznego osoby oskarżonej i zgodnie z utrwalonym orzecznictwem, powinna mieć miejsce w ramach tzw. opinii

⁵ W. Oronowicz – Jaškowiak, T. Gorajski, *Diagnoza zaburzeń preferencji seksualnych oraz szacowanie ryzyka powrotności do przestępstwa w opiniowaniu sprawców przestępstw przeciw wolności seksualnej przez polskich psychologów – seksuologów*, „Przegląd Seksuologiczny” 2018, nr 1 (53), s. 27-34.

⁶ Z. Lew-Starowicz, *Seksuologia sądowa*, Warszawa 2000, s. 9-19; S. Ładoś, 2.9. *Zaburzenia ze sfery seksualnej [w:]* *Pozycja prawna oskarżonego z zaburzeniami psychicznymi*, Warszawa 2013.

⁷ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego (Dz. U. z 2024 r. poz. 37, t.j.).

kompleksowej⁸. Warto też podkreślić, że w razie zdiagnozowania zaburzeń preferencji seksualnych, zaniechanie obowiązku powołania biegłego seksuologa stanowi rażące naruszenie procedury karnej, czemu sąd lub prokurator winien zadośćuczynić także z urzędu, bez potrzeby uzyskania wniosku, a nawet niezależnie od stanowiska biegłych psychiatrów w tym przedmiocie (odmiennie niż na gruncie art. 202 § 2 k.p.k.)⁹. Treść art. 202 § 3 k.p.k. traktuje o „przestępstwie popełnionym w związku z zaburzeniami preferencji seksualnych”, co oznacza, że opinia biegłego powinna ustalić, czy zaburzenie preferencji jest zasadniczym powodem dopuszczenia się przestępstwa seksualnego, do którego nie doszłoby, gdyby nie wspomniane zaburzenie¹⁰. Definicji zaburzenia preferencji seksualnej należy zaś poszukiwać w Międzynarodowej Statystycznej Klasyfikacji Chorób i Problemów Zdrowotnych – ICD 10 (*International Classification of Diseases*), w której zaburzenia te oznaczone zostały symbolem F-65 i obejmują, albo nieprawidłowości w wyborze obiektu seksualnego (pedofilia, fetyszyzm), albo nieprawidłowe preferencje w zakresie aktu seksualnego (sadyzm, ekshibicjonizm, oglądactwo), w odróżnieniu od zaburzeń identyfikacji płciowej (kod F64) oraz zaburzeń psychologicznych i zaburzeń zachowania związanych z rozwojem i orientacją seksualną (kod F66)¹¹.

Polskie regulacje w sposób klauzulowy posługują się w ustawie pojęciem „wiadomości specjalnych”, co jednak nie musi być *a priori* ocenione za rozwiązanie wadliwe, biorąc

⁸ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 20 stycznia 2015 r., III KK 181/14, LEX nr 1665311 oraz wyrok Sądu Najwyższego z dnia 4 grudnia 2018 r., II KK 114/18, LEX nr 2603598.

⁹ Kwestia powołania biegłego lekarza seksuologa do udziału w wydaniu opinii o stanie zdrowia psychicznego oskarżonego, w zakresie zaburzeń preferencji seksualnych, nie wymaga wniosku biegłych lekarzy psychiatrów, o którym mowa w art. 202 § 2 k.p.k. ostatecznie została przesądzona w uchwale Sądu Najwyższego (7) z 25 września 2013 r. I KZP 8/13, LEX nr 1371924.

¹⁰ J.K. Gierowski, L.K. Paprzycki, *Środki zabezpieczające* (w:) Paprzycki L.K. (red.). System prawa karnego. Tom 7. Warszawa 2012, s. 230–231; P. Marcinkiewicz, *Znaczenie opinii seksuologicznej dla oceny poczytalności sprawców najpoważniejszych przestępstw seksualnych*, „Seksuologia Polska” 2014, 12 (1), s. 31–35.

¹¹ J.K. Gierowski, L.K. Paprzycki, *Niepoczytalność i psychiatryczne środki zabezpieczające. Zagadnienia prawno-materiałne, procesowe, psychiatryczne i psychologiczne*, Warszawa 2013, s. 174; A. Golonka, *Niepoczytalność i poczytalność ograniczona*, Warszawa 2013, s. 481 i n.; Z. Lew-Starowicz, *Zarys seksuologii sądowej dla prawników*, Warszawa 2000, s. 72; D. Krakowiak, *Opinia kompleksowa (wspólna) biegłych w trybie art. 202 par. 3 k.p.k. Glosa do wyroku SN z dnia 20 stycznia 2015 r., sygn. akt III KK 181/14*, LEX/el. 2015.

pod uwagę operatywność tego pojęcia i możliwość zastosowania w nieograniczonej ilości przypadków, które w ocenie organu procesowego będą się kwalifikowały do opiniowania przez biegłych. Innymi słowy, użycie zwrotów niedookreślonych jest akceptowane w teorii prawa jako sposób na zapewnienie koniecznego stopnia elastyczności prawa, i z samego faktu użycia przez ustawodawcę zwrotu niedookreślonego nie można wysnuć wniosku o jego niekonstytucyjności, jak zostało to podkreślone w orzecznictwie¹². W judykatach sądowych przyjmuje się, że są to takie wiadomości faktyczne czy praktyczne, które wykraczają poza przeciętne umiejętności czy wiedzę dostępną w toku obowiązkowej edukacji ogólnokształcącej oraz studiów prawniczych dla dorosłego człowieka, o odpowiednim doświadczeniu życiowym, wykształceniu i zasobie wiedzy ogólnej¹³. Dodatkowe niejasności może tu budzić art. 193 k.p.k., który dookreśla, że organ procesowy ma nie tylko przesądzić, iż stwierdzenie danej okoliczności wymaga wiadomości specjalnych, ale wpieryw jeszcze ustalić, że taka okoliczność nie jest bagatelna, ale ma istotne znaczenie dla rozstrzygnięcia sprawy. Brak przy tym również normatywnego, ścisłego zdefiniowania pojęcia osoby biegłego, poza zastrzeżeniem, które można wyprowadzić z treści art. 193 k.p.k., że jest to osoba posiadająca wiadomości specjalne, niezależnie od posiadanego wykształcenia i zdobytego doświadczenia. Jak wynika z art. 195 k.p.k., biegłym może być każda osoba, o której wiadomo, że ma odpowiednią wiedzę w danej dziedzinie (biegły *ad hoc*). Pomimo braku wpisu na listę przy sędzię okręgowym, nie ma podstaw do różnicowania ocen i odmiennego traktowania ekspertyz sporządzanych przez tych biegłych¹⁴, nawet jeśli towarzyszy temu deficyt normatywnych rozwiązań, weryfikujących predyspozycje tych osób do opiniowania w

¹² Wyroki Trybunału Konstytucyjnego z dnia 30 października 2001 r., K 33/00, LEX nr 49538 oraz 27 listopada 2006 r., K 47/04, LEX nr 231219.

¹³ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 15 kwietnia 1976 r., II KR 48/76, LEX nr 19186; postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 10 lutego 2021 r., IV KK 574/20, LEX nr 3119626 oraz wyrok Sądu Okręgowego w Krakowie z dnia 20 marca 2015 r., IV Ka 1058/14, LEX nr 1834062.

¹⁴ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 26 kwietnia 2006 r., WA 15/06, LEX nr 294285. Por. D. Kalaczyńska, *Rola postępowania diagnostyczno-terapeutycznego wobec sprawców czynów zabronionych popełnionych w związku z zaburzeniami preferencji seksualnych. Studium prawnoporównawcze*, „Kortowski Przegląd Prawniczy” 2023, nr 1, s. 5-17.

procesie. Obok biegłych powoływanych *ad hoc* ze względu na posiadane wiadomości specjalne, ustawodawca posługuje się terminem biegły sądowy, także nie uściślając desygnatu tego pojęcia, poza normą ustrojową, opisaną w art. 157 u.o.s.p.¹⁵, która jednak dotyczy wyłącznie formalnych ram wpisu danej osoby na listę biegłych, powierzonych prezesom sądów okręgowych i opisanych w wydanym na tej podstawie rozporządzeniu¹⁶. Cytowany akt wykonawczy, regulujący tryb ustanawiania biegłych sądowych nie określa narzędzi do merytorycznej oceny kwalifikacji osób starających się o wpis, zważywszy, że § 12 rozporządzenia traktuje jedynie o formalnych wymogach: pełni praw cywilnych i obywatelskich, minimalnej cezurze wieku (bez określenia maksymalnych ram), rękojmi należytego wykonywania obowiązków biegłego, zgody kandydata na ustanowienie biegłym oraz bliżej niesprecyzowanego wymogu posiadania teoretycznych i praktycznych wiadomości specjalnych w danej gałęzi nauki, techniki, sztuki, rzemiosła, a także innych umiejętności, dla których ma być ustanowiony. Przepisy wymagają także w § 3 rozporządzenia, aby zasięgnąć opinii o kandydacie na biegłego z zakładu pracy zatrudniającego tę osobę, w przypadku zaś ustanowienia biegłym osoby wykonującej wolny zawód, wymagane jest zasięgnięcie opinii organizacji zawodowej, do której osoba ta należy. Posiadanie przez kandydata wiadomości specjalnych nie pozostaje w żaden inny sposób weryfikowane, zarówno na etapie wpisu, jak i nie podlega aktualizacji na etapie dalszej działalności, niemal do czasu, gdy zaistnieją obligatoryjne lub fakultatywne warunki do zwolnienia z funkcji, opisane § 6 rozporządzenia¹⁷. Oznacza to, że prezes sądu okręgowego zwalnia biegłego z funkcji na jego prośbę oraz jeżeli biegły utracił warunki do pełnienia tej funkcji, albo gdy zostanie stwierdzone, iż w chwili ustanowienia warunkom tym nie odpowiadał i nadal im nie odpowiada. Fakultatywne warunki do zwolnienia biegłego

¹⁵ Ustawa z dnia 27 lipca 2001 r. Prawo o ustroju sądów powszechnych (t.j. Dz. U. z 2024 r., poz. 334).

¹⁶ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 24 stycznia 2005 r. w sprawie biegłych sądowych (Dz. U. z 2005 r., nr 15, poz. 133; dalej: rozporządzenie).

¹⁷ A. R. Depko, K. Z. Eichstaedt, P. Gałęcki, 2. *Tryb ustanawiania biegłych sądowych* [w:] A. R. Depko, K. Z. Eichstaedt, P. Gałęcki, *Metodyka pracy biegłego psychiatry, psychologa oraz seksuologa w sprawach karnych, nieletnich oraz wykroczeń*, Warszawa 2014.

zachodzą tylko z ważnych powodów, w szczególności, jeżeli nienależycie wykonuje on swoje czynności, co w praktyce najczęściej sprowadza się do rażącej i wielokrotnej nieterminowości sporządzenia opinii czy utraty rękojmi wskutek toczącego się przeciwko biegłemu postępowania o dokonanie przestępstwa umyślnego¹⁸. Nawet okoliczność, że biegłych sądowych powołuje się na czas określony, a kadencja trwa 5 lat nie zmienia tej oceny, gdyż przepisy nie przewidują w tym zakresie żadnej procedury weryfikacyjnej i czystą formalnością pozostaje powołanie biegłego na kolejne kadencje. Może tu budzić dodatkową wątpliwość fakt, że przepisy cytowanego rozporządzenia, pomimo wymogu rękojmi należytego wykonywania zawodu, nie przewidują wymogu braku karalności i jednolitego modelu odpowiedzialności dyscyplinarnej biegłych sądowych, co poddawane jest słusznie krytyce przez komentatorów¹⁹.

W sądach zatem utrzymała się praktyka korzystania z ekspertyz psychologów bez odpowiedniego wykształcenia seksuologicznego oraz doświadczenia zawodowego w pracy z osobami, które dopuściły się przestępstw przeciwko wolności seksualnej i obyczajności. Powtarzają się przypadki, gdy biegli opiniujący w tej kategorii spraw legitymują się tygodniowym lub dwutygodniowym stażem odbywanym podczas studiów podyplomowych z seksuologii klinicznej, co nie jest równoznaczne z pracą z takimi pacjentami, a jedynie nauką przez obserwację, zbyt krótką by zdobyć odpowiedni warsztat zawodowy. Często są to magistrowie psychologii lub osoby po studiach podyplomowych z zakresu seksuologii klinicznej, którzy nie posiadają certyfikatu seksuologa sądowego. Biegłymi zaś w sprawach o przestępstwa seksualne powinni być wyłącznie lekarze seksuolodzy lub psychologowie z uprawnieniami seksuologa sądowego, co wymagałoby stworzenia ośrodka, potwierdzającego kwalifikacje lub prowadzącego szkolenia oraz egzaminy w tym zakresie, zarówno dla

¹⁸ Wyroki Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Warszawie z dnia: 12 lutego 2009 r., VI SA/Wa 730/2008, Lex nr 2354581; 30 marca 2007 r., VI SA/Wa 119/07, LEX nr 335193.

¹⁹ Projekt Forensic Watch 2015: *Ocena kompetencji biegłych sądowych. Oczekiwania i rekomendacje*, <http://forensicwatch.pl/web/pliki/baza-wiedzy/Opracowania/Ocena-Kompetencji-Bieglych-Sadowych.pdf> (dostęp: 6 września 2024 r.), s. 29.

lekarzy, jak i psychologów. W zakresie seksuologii zauważa się szczególną potrzebę, aby wspomniana definicja była szczegółowo dookreślona, obejmując wyłącznie osoby z odpowiednimi kwalifikacjami i certyfikatami, co dodatkowo uzasadnia charakter spraw i aktualizujące się zwłaszcza tutaj niebezpieczeństwo wtórnej wiktyimizacji oraz społeczny kontekst, który przy tak wrażliwych sprawach determinuje całościową ocenę działalności organów procesowych. W tym celu niezbędne jest również prowadzenie regularnych, obowiązkowych szkoleń dla sędziów i prokuratorów, aby potrafili ocenić merytorycznie jakość przedłożonej opinii seksuologicznej. Skoro zaś ewentualne stwierdzenie zaburzeń o charakterze seksualnym dotyczy zdrowia człowieka, powinno pozostawać w gestii wyłącznie seksuologów lekarzy lub psychologów po zdany egzaminie państwowym z psychoseksuologii.

Na uwagę przy tym zasługuje nowelizacja z 2016 r.²⁰, ukierunkowana na zdyscyplinowanie biegłych w zakresie sporządzania opinii rzetelnych w płaszczyźnie ponoszenia odpowiedzialności karnej czy finansowej. W szczególności, dodano art. 233 § 4a k.k. statuujący nowy typ czynu zabronionego, polegający na nieumyślnym przedstawieniu przez biegłego, rzeczoznawcę lub tłumacza fałszywej opinii, ekspertyzy lub tłumaczenia mającego służyć za dowód w postępowaniu. Co więcej, podwyższono górne zagrożenie za umyślne przestępstwo sporządzenia fałszywej opinii z trzech do dziesięciu lat pozbawienia wolności, wprowadzono w art. 618f § 4a k.p.k. zasadę nieprzyznawania wynagrodzenia za opinię fałszywą, a ponadto możliwość obniżenia wynagrodzenia za opinię nierzetelną lub sporządzoną ze znacznym, nieusprawiedliwionym opóźnieniem, a nawet jego nieprzyznania, o czym stanowi art. 618f § 4b k.p.k. Znowelizowane przepisy mają jednak charakter wyłącznie sankcyjny, nie stwarzają warunków do weryfikacji predyspozycji biegłych. W kontekście treści cytowanych norm, w literaturze zwraca się uwagę na rodzące się z zastosowaniem tych przepisów zagrożenia, w tym choćby ryzyko nieskorzystania przez biegłych z

²⁰ Ustawa z 11.03.2016 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. poz. 437).

nowych środków i metod badawczych w celu uniknięcia wątpliwości co do zastosowanej metody opiniowania, co wzmacnia nieprecyzyjność przywołanego art. 233 § 4a k.k.²¹. Dla zobrazowania skutków legislacyjnych wprowadzonych norm warto wspomnieć, że w jednym z badań statystycznych w latach 2015 – 2021, przeprowadzonym na próbie 20 okręgów sądowych, wprowadzone regulacje doprowadziły do regresu i odejścia aż blisko 40 % biegłych²².

Nieprecyzyjność regulacji kształtuje się też na gruncie art. 202 § 3 k.p.k., gdzie ustawodawca wspomina o profesji biegłego lekarza seksuologa, bez doprecyzowania, jakim stażem i doświadczeniem winien się wykazywać, zanim podejmie się opiniowania w procesie karnym. W odróżnieniu do treści art. 354a k.p.k., regulującego przesłuchanie przed zastosowaniem środka zabezpieczającego, sąd wysłuchuje w sprawach osób z zaburzeniami preferencji seksualnych dodatkowo biegłego lekarza seksuologa **lub biegłego psychologa seksuologa**, podczas gdy art. 202 § 3 k.p.k. dosyć niekonsekwentnie pomija specjalizację psychologa seksuologa. Nie dostrzega się przy tym, że w każdej z tych opinii z zakresu seksuologii, dochodzi nie tylko do scharakteryzowania sfery seksualnej z perspektywy psychologicznej, ale również przedstawienia wzajemnych relacji między seksualnością danej osoby a jej osobowością i tu niezbędne jest posiadanie kompetencji psychologicznych²³. Problem, który na tle tych rozbieżności się wyłania dotyczy wprowadzenia odpowiednich wymogów kwalifikacyjnych dla psychologów seksuologów, w tym ustandaryzowanej certyfikacji, przy jednoczesnym powołaniu centralnego ośrodka weryfikującego uprawnienia w momencie ich przyznania i dalszego, procesowego wykorzystywania w

²¹ J. Dzierżanowska, J. Studzińska, *Biegli w postępowaniu sądowym cywilnym i karnym. Praktyczne omówienie regulacji z orzecnictwem*, Warszawa 2016; J. Hanc, A. Skowron, *Przebiegły biegły. O fałszywej opinii biegłego w procesie karnym słów kilka*, „Prawo i Medycyna” 2017, nr 3, s. 42-77. Por. I. Sołtyszewski, R. Szostak, *Odpowiedzialność karna za błąd opiniodawczy – studium przypadku*, „Prokuratura i Prawo” 2017, nr 1, s. 129; J. Dzierżanowska, J. Studzińska, *Kryteria oceny dowodu z opinii biegłego w orzecnictwie sądów powszechnych i Sądu Najwyższego*, „Roczniki Nauk Prawnych” 2015/XXV (2), s. 21–47.

²² M. Burdzik, M. Fras, A. Nowak, *Efekt regresji w pracy biegłego lekarza a (nie)funkcjonowanie wymiaru sprawiedliwości*, „Państwo i Prawo” 2022, nr 7, s. 77-95.

²³ W. Oronowicz – Jaśkowiak, T. Gorajski, *op. cit.*, s. 29.

praktyce zawodowej. Warto dla porównania przytoczyć, że chociażby na gruncie art. 11 ustawy z dnia 22 listopada 2013 r. o postępowaniu wobec osób z zaburzeniami psychicznymi stwarzających zagrożenie życia, zdrowia lub wolności seksualnej innych osób²⁴ w celu ustalenia, czy osoba wykazuje zaburzenia w postaci m.in. zaburzenia preferencji seksualnych, sąd powołuje także **biegłego lekarza seksuologa lub certyfikowanego psychologa seksuologa**. Tym bardziej należałoby zatem rozważyć, czy w świetle perturbacji związanych z niedoborem biegłych, nie należałoby w ustawie procesowej wyraźnie ujedynolnić specjalizację biegłych w zakresie opiniowania zaburzeń preferencji seksualnych, w tym dookreślić możliwości powołania również psychologa seksuologa z odpowiednim certyfikatem, uzyskanym w procedurze odrębnie opisanej, w wydanym na tę okoliczność akcie wykonawczym do ustawy.

Wątpliwościom natury normatywnej towarzyszy jednocześnie wiele innych, faktycznych barier, które stanowią przeszkodę w prowadzeniu postępowań karnych, w należyтым wsparciu osób już skazanych czy potencjalnych sprawców na etapie działań profilaktycznych oraz pomocy ofiarom przestępstw o podłożu seksualnym. Jak się okazuje, brakuje zarówno miejsc na specjalizacji medycznej z seksuologii, nadal utrzymane są wysokie koszty specjalizacji psychoseksuologicznej w stosunku do pozostałych specjalizacji, przy równocześnie niskich stawkach wynagrodzenia biegłych sądowych, co było już podnoszone w moich wcześniejszych wystąpieniach (sygn. sprawy: II.7002.2.2022). W tym celu w piśmiennictwie oraz w wypowiedziach konsultantów krajowych z zakresu seksuologii²⁵ podnosi się konieczność wprowadzenia obligatoryjnego opiniowania seksuologicznego i psychiatrycznego sprawców wykorzystywania seksualnego dzieci (np. osób poniżej 15 roku życia), biorąc pod uwagę, że najistotniejszymi czynnikami przy określeniu ryzyka popełnienia przestępstwa przeciwko wolności seksualnej są psychopatia oraz zaburzenia preferencji seksualnych pod postacią pedofilii. Warto dodać, że nawet brak

²⁴ Dz. U. z 2022 r., poz. 1689, t.j.

²⁵ <https://pkdp.gov.pl/zbyt-malo-seksuologow-i-niskie-wynagrodzenia-dla-bieglych-sadowych-spotkanie-z-konsultantami-krajowymi/> (dostęp: 5 września 2024 r.).

stwierdzenia zaburzeń preferencji seksualnych pod postacią pedofilii nie oznacza, iż przeprowadzona opinia nie będzie rzutowała na przedsięwzięcie właściwych działań o znaczeniu terapeutycznym w dalszym postępowaniu z tego rodzaju sprawcą, zwłaszcza, że zaburzenia preferencji seksualnych zasadniczo nie są możliwe do wyleczenia²⁶. Braki kadrowe nie przystają zatem w ogóle do aktualnego systemu kształcenia medycznego w porównaniu z liczbą chętnych i skalą zgłaszanych potrzeb. Sytuację pogarsza fakt, że powyższe deficyty, przy nie gasnącej przestępczości w tym obszarze, prowadzą do przygotowywania opinii głównie przez pryzmat oczekiwań organów procesowych co do zachowania terminu sporządzenia opinii, bez zapewnienia jednocześnie instytucjonalnego nadzoru nad ich jakością, aktualnością wiedzy czy innowacyjnością zastosowanych metod podczas opiniowania, co w sytuacji braku posiadania wiedzy specjalnej u sędziów czy prokuratorów, każe w dużej mierze bezkrytycznie zawierzyć treści opinii. Problem ten sygnalizowały już raporty Najwyższej Izby Kontroli z 2015 r., zaznaczając, że aktualny model funkcjonowania biegłych nie gwarantuje powoływania najlepszych ekspertów, terminowo wydających merytoryczne i rzetelne opinie ani skutecznej procedury weryfikowania kompetencji kandydatów na biegłych sądowych. Jak podkreśla się w wielu miejscach prowadzonej od lat debaty, sprawdzanie kwalifikacji kandydata na biegłego sądowego ogranicza się do strony formalnej, przy braku mechanizmów innej weryfikacji i koniecznej do tego wiedzy specjalistycznej sędziów dokonujących oceny, co utwierdza w słuszności wysuwanych postulatów stworzenia centralnego ośrodka dla biegłych sądowych i zapewnienia przy tym odpowiedniej kontroli wykonywania przez biegłych ich funkcji procesowych. Obecny system zapewnia możliwość trafienia na listę biegłych, zarówno bezpośrednio po zakończeniu specjalizacji, bez możliwości wykazania odpowiedniego doświadczenia, jak również możliwość przedłużania tego statusu po przejściu na emeryturę, bez nadzoru w zakresie dalszego podnoszenia i aktualizacji swoich

²⁶ J. Heitzman, M. Lew-Starowicz, M. Pacholski, Z. Lew-Starowicz, *Wykorzystywanie seksualne dzieci w Polsce – analiza badań 257 sprawców, którzy popełnili przestępstwa seksualne wobec małoletnich*, „Psychiatria Polska” 2014, nr 48 (1), s. 105–120.

kompetencji, w tak dynamicznie zmieniającej się dyscyplinie, jaką jest medycyna. Raporty Najwyższej Izby Kontroli rejestrowały przypadki powoływania biegłych *ad hoc*, uprzednio skreślanych z listy biegłych, z powodu nienależytego wykonywania obowiązków. Powyższe potwierdza, że „istniejące w sądownictwie powszechnym narzędzia ewidencji biegłych nie obrazują rzetelnie zakresu wiedzy, w której specjalizowali się poszczególni biegli, nie pozwalają na ich efektywny dobór, a następnie prowadzenie nadzoru nad terminowością i rzetelnością ich pracy. Narzędziem, które mogłoby wyeliminować te problemy byłby centralny rejestr biegłych wraz z rejestrem ich opinii”²⁷.

Podnoszony tu problem opiniowania w sprawach o charakterze seksualnym psychologów bez niezbędnego przygotowania i wiedzy, tj. bez specjalizacji z psychoseksuologii oraz certyfikatu seksuologa sądowego, powinien skłonić do rewizji przepisów, aby tylko biegli z odpowiednią wiedzą i certyfikacją mogli wydawać ekspertyzy w tego typu postępowaniach, a przewidziane procedury rzutowały na jakość opinii i legitymację ich konkluzji wśród uczestników postępowań karnych i całego społeczeństwa. Zawilość diagnozy sądowo-seksuologicznej tym bardziej powinna uzmysłwić, że powoływanie biegłych bez odpowiedniego przygotowania merytorycznego i zdobytego, klinicznego doświadczenia i brak towarzyszącej temu regulacji, nie zdejmie z prezesów sądów okręgowych ciężaru odpowiedzialności decydowania o tym, jakie konkretne kwalifikacje zawodowe powinna posiadać osoba, która zostanie wpisana na listę biegłych sądowych. Nie tracą zatem na aktualności postulaty²⁸ wprowadzenia krajowej listy biegłych oraz powoływania rady specjalistów, którzy mogliby opiniować zarówno kandydatów, jak i okresowo osoby wpisane na omawianą listę.

²⁷ Informacja o wynikach kontroli: Funkcjonowanie biegłych w wymiarze sprawiedliwości, <https://www.nik.gov.pl/plik/id,9608,vp,11856.pdf> (dostęp: 5 września 2024 r.), s. 15.

²⁸ A. Grabowska, A. Pietryka, M. Wolny, *Biegli sądowi w Polsce*. Helsińska Fundacja Praw Człowieka, Warszawa 2014.

Wobec powyższego, aktualne regulacje naruszają prawa i wolności człowieka i obywatela i wymagają działań systemowych, pozwalających proces opiniowania w zakresie zaburzeń preferencji seksualnych uczynić sprawniejszym i rzetelniejszym. W tym celu należałoby zaproponować następujące działania:

1. Ujednolicenie nomenklatury w odniesieniu do wymaganej specjalizacji biegłych opiniujących w zakresie zaburzeń preferencji seksualnych w procesie karnym, w szczególności na gruncie art. 202 i 354a k.p.k. poprzez konsekwentne wskazywanie zarówno: lekarza seksuologa, jak i psychologa seksuologa, z czego co do tego ostatniego należy w drodze rozporządzenia ustalić proces certyfikacji jego uprawnień na potrzeby opiniowania w procesie karnym;
2. Wprowadzenie na gruncie § 12 rozporządzenia, wydanego na podstawie art. 157 u.o.s.p. dodatkowego warunku wpisu na listę biegłych sądowych, dotyczącego legitymowania się odpowiednim stażem pracy, np. wynoszącym minimum 5 lat i wymogu braku karalności za umyślne przestępstwo i przestępstwo skarbowe;
3. Stworzenia scentralizowanego ośrodka, potwierdzającego kwalifikacje biegłych do wpisu na listę sądową, prowadzącego szkolenia dla organów procesowych oraz egzaminy w tym zakresie, zarówno dla lekarzy, jak i psychologów;
4. Wprowadzenie ustandaryzowanej, okresowej (po upływie 5 lat) weryfikacji wiedzy, umiejętności, stosowanych metod badawczych; także pod kątem nadzoru nad terminowością i rzetelnością pracy;
5. Wprowadzenie centralnego narzędzia ewidencyjnego biegłych, z wyszczególnieniem poszczególnych specjalności, wraz z rejestrem ich opinii, co pozwoli na efektywny ich dobór, także w zakresie terminowości i jakości pracy;
6. Zwiększenie miejsc na specjalizacji medycznej z seksuologii, zrównanie kosztów specjalizacji psychoseksuologicznej w stosunku do pozostałych specjalizacji;
7. Wprowadzenie obligatoryjnego opiniowania seksuologicznego i psychiatrycznego sprawców wykorzystywania seksualnego osób poniżej 15 roku życia.

Mając na uwadze powyższe, stosownie do art. 16 ust. 2 pkt 1 ustawy z dnia 15 lipca 1987 r. o Rzeczniku Praw Obywatelskich zwracam się do Pana Ministra z uprzejmą prośbą o dokonanie analizy przedstawionych w wystąpieniu problemów i rozważenie zainicjowania działań legislacyjnych w tym zakresie.

Będę wdzięczny za informację o zajęтым stanowisku w przedstawionej materii.

Z wyrazami szacunku

Marcin Wiącek

Rzecznik Praw Obywatelskich

/-wydano i podpisano elektronicznie/

Do wiadomości:

- Pan Poseł Marek Ast Przewodniczący Komisji Ustawodawczej Sejmu RP (ePUAP);
- Pan Senator Krzysztof Kwiatkowski Przewodniczący Komisji Ustawodawczej Senatu RP (ePUAP).